

СТВАРАЛАЧКО РЈЕШАВАЊЕ ПРОБЛЕМА У ТУМАЧЕЊУ ЋОПИЋЕВЕ ЈЕЖЕВЕ КУЋИЦЕ И БАШТЕ СЉЕЗОВЕ БОЈЕ

Айспиракѝ: Проучавање књижевноумјетничког дјела у настави представља сложен процес који започиње наставниковим и учениковим припремањем за читање дјела, а своје најпродуктивније видове добија у интерпретацији књижевног дјела на наставном часу. Мотивисање и читање су неизоставне методичке радње приликом припремања ученика за тумачење књижевног дјела. Унутрашњу мотивацију за читање, осим радозналости, одликује и потреба ученика да на проблемски, стваралачки и истраживачки начин проуче књижевни текст, њихова тежња да рјешавањем одређених литерарних проблема остваре когнитивни склад између увјерења, мишљења, запажања, ставова и понашања и остваре задовољство и уживање током читања.

Кључне ријечи: интерпретација, методичке радње, унутрашња мотивација, проблемска настава.

Сама структура наставног часа који је утемељен на начелима проблемске наставе прилагођава се самосталном истраживачком раду ученика. Да би се ученици оспособили за рјешавање таквих задатака, неопходно је да наставник претходно мотивише ученике и припреми неопходан материјал. Стварање проблемске наставе постиже се постављањем проблемских питања и задатака. То су питања и задаци који подстичу ученикову мисаону и интелектуалну активност, изазивајући двоумљење и од истих траже одређивање. Проблем се не може увијек рјешавати по строго утврђеном реду јер ће поступак рјешавања зависити од саме природе проблема, могућности ученика и његовог искуства у примјени овог система учења. Како је истакао Стевановић, „решавање проблема, дакле, не мора да иде по неком сређеном обрасцу” (Стевановић 1982: 93–94).

У умјетничкој литератури наводи се да наставно тумачење књижевног дјела подразумијева његово откривање и што снажније и потпуније доживљавање љепоте и вриједности његовим проучавањем у цјелини или појединостима, тако да се о њима може донијети лична оцјена (Димитријевић 1977: 23). Циљ наставног тумачења јесте да пробуди ученикову емоционалну ангажованост, естетску доживљеност, да изоштрава књижевно-посматрачке способности, критички дух и стваралачко мишљење. Методичари наставе књижевности углавном су сагласни у констатацији да у почетној фази приступа књижевном дјелу превладава емоционална компонента, док се касније тај изворни емоционални моменат обogaђује мисaоним и критичким елементима (Росандић 1988: 226). Тумачење књижевног дјела у настави увијек се заснива на учениковом прихватању дјела и ефектима које оно притом произведе. Стога се рецепција књижевног текста и његово дјеловање јављају као исходиште и незаобилазни чиниоци у том процесу. Доживљај води ка сазнавању, сазнање продубљује доживљај. Граница између ова два процеса не може се повући. Сазнавање дјела води ка његовом разумијевању, то јест схватању књижевног текста. Заправо, то је стваралачки и истраживачки рад који омогућује расвјетљавање свих структура, слојева и нивоа у домену умјетничке творевине (Гајић 2004: 139). У умјетничком тексту дјелимично је одређена предметност свијета, а на ученику је да исти својом богатом маштом дограђује и структурира. Чињеница да ученик захваљујући својој машти дограђује текст, да ствара на основу и по сугестији онога што је у њему одређено – од изузетне је важности у настави књижевности. Заправо, стваралачки поступци ученика усмјерени су на оригинална, креативна и критичка тумачења литерарних феномена, што се огледа у дубини продора и његова значења.

Ток интерпретације књижевног дјела има своју адаптивну и варијабилну структуру, па се према томе може ускладити са фабулом, сижеом, мотивима, ликовима, умјетничким сликама, осјећањима, мислима, порукама, формама приповиједања, језичко-стилским поступцима, а и са другим чиниоцима умјетничког текста (Николић 1991: 294). Стваралачки рад ученика представља процес њиховог самосталног рада у циљу проналажења нечега што је субјективно или објективно ново, то јест проналажења нових проблемских ситуација, нових чињеница, нових функција објекта, средстава и путева рјешавања проблема. Осим самосталног рада, за ово је потребна изузетно развијена стваралачка радозналост, развијено критичко мишљење, иновативност, инвентивност, оригиналност и бројне друге особине које се стичу непосредним радом – сталним трагањем за новим, необичним и непознатим (Илић 1998: 210). Рјешавање проблема неће бити исто код свих ученика, то јест код различитих ученика могућа су различита рјешења истог задатка, односно исте проблемске ситуације. То се јавља као посљедица различитих искустава, сензибилности, асоцијација, смисла

за истраживачки рад, нивоа знања. Посебно је важно истаћи да ранија искуства играју велику улогу у рјешавању проблемских ситуација. Међутим, поред искуства велику улогу има интелигенција, критичност, флексибилност и стваралачко мишљење, степен оспособљености за дивергентно мишљење, степен мотивисаности и воља за непосредну активност.

Проблемски приступ интерпретацији Ћопићеве *Јежеве кућице* и *Башиће сљезове доје* поставља пред наставника одређене захтјеве како у погледу наставног садржаја, тако и у погледу структуре наставног часа. Наставник постаје организатор стваралачке и истраживачке дјелатности ученика, укључујући способност трансформације наставних садржаја у проблеме, као једну од најзначајнијих карактеристика савремено схваћене наставничке функције. Што се тиче структурисања и артикулације наставног часа, наставник, припремајући се за час, мора пројектовати не само свој процес рада, већ и антиципирати мисаону активност ученика у свакој од етапа рада. Важно је познавање индивидуалних способности ученика, степена њиховог психичког развоја, когнитивних стилова (аналитички, интуитивни, имагинарни, конвергентни, дивергентни) и посебно некогнитивних фактора јер од њих, у великој мјери, зависи успјех у процесу интерпретације књижевног дјела.

Посебно мјесто у Ћопићевој збирци *Шумске бајке* заузима алегоријска поема *Јежева кућица*. Поема се обрађује у првом разреду деветогодишње основне школе. Имајући у виду узраст ученика, наставник осмишљава начин на који ће подстаћи учениково стваралачко мишљење, интелектуални немир и емоционалну напетост. Постоји више поступака помоћу којих се може постићи стварање проблемске ситуације, а један од најчешће коришћених на овом узрасном нивоу јесте уџбенички текст – да се на основу садржаја поставе проблемска питања. Јежева љубав према свом дому, топлина и искреност тог осјећања прати дијете од најранијих дана. Полазећи од структуре поеме и природе њених садржаја, питања би могла бити конципирана на сљедећи начин:

- Присјетите се назива неке бајке коју сте читали. Припреми се да објашњаваш своја запажања о тој бајци. Са каквим сте се бићима сретали у бајкама? Шта би то могло бити измишљено и немогуће у бајци? Присјети се у чему је одлика бајке.

Постављањем питања, наставник је већ у уводном дијелу часа одредио дијалогски, асоцијативни ток. С обзиром на то да се наведена стихована бајка обрађује у другом полугодишту првог разреда деветогодишње основне школе, наставник ће тражити од ученика да се присјете имена неког писца или наслова бајке обрађене у претходном класификационом периоду.

Пошто су подстакнути на размишљање, очекивано је да се ученици присје-те сличних анализираних књижевних дјела.

Имајући у виду чињеницу да у основи настајања стиховане бајке *Јежева кућица* препознајемо народну причу о јежу и лисици, односно да је Ђопић од поучно дидактичке приче направио епопеју дјетињства лишену сваке претенциозности и оштрих моралних поука, а веома снажну, наставник ће прије читања *Јежеве кућице* испричати ученицима сљедећу народну причу:

Лисица частила дању зеца, па га увече остављала на конак, али он никако није шћео остати говорећи да је рад ићи својој кући. Кад се опрости с лисицом и пође својој кући, онда лисица пристане за њим поиздалека да види каква је то његова кућа, за којом он толико чезне и неће да остане код ње у лијепој пећини на конак. Дошавши јеж до једне кладе, увуче се под њу у буково лишће па се протегне колико је дуг и одрезавши рече: „Моја кућа, моја слобода”.

Од реченице „Лисица частила зеца дању” Ђопић је направио епизоду весеља, обилне трпезе, изузетног славља. Јеж и лисица се госте, као по церемонијалу се смјењују храна и пиће:

Јело за јелом само се ниже
јежурка често здравицу диже.

Обавеза наставника је да у оквиру својих могућности, приликом читања, испоштује елементарне захтјеве умјетничког говора. Ова фаза рада је веома битна, јер успјешност читања одредиће, на извјестан начин, даљи ток часа. Доживљајним и сугестивним читањем стихова, наставник ће заокупити пажњу ученика, увести их, неосјетно, у сферу чудесног и фантастичног и одшкринути им врата умјетничке љепоте. На тај начин наставник је отворио простор да у главном дијелу часа испуни и један веома важан захтјев савремене наставе: на часовима анализе умјетничких текстова, ученик не смије бити само пасивни прималац информација које му даје наставник, већ и активни учесник наставног процеса. То значи да је умјетничко дјело које се анализира и обрађује на часу црногорског-српског, босанског, хрватског језика и књижевности, предмет који заједно, кроз дијалог, истражују наставник и ученик.

Конкретан приступ анализи стиховане бајке може се започети, након психолошке паузе, првим утисцима које је оставила на ученике њена динамична структура. При томе, стално ваља имати на уму да анализа мора бити усмјерена на унутрашње (иманентне) вриједности умјетничког

дјела, како би се посебно истакли његови обједињавајући чиниоци: тема, структурни елементи, ликови, умјетнички доживљај, композиција и опште одлике.

- Како вам се свидјела бајка? Који вам се лик у бајци највише допао? Да ли претјерана пажња лисице према јежу наводи на сумњу у њене крајње намјере? Зашто јеж неће да остане у удобној пећини, већ жури свом скромном дому? Уочите карактерне особине појединих животињских врста: лисице, вука, зеца, јежа.

Наставник ће истаћи ученицима да јеж, насупрот раскоши лисичине куће, истиче љепоту скромног дома: „Кућице моја, најљепши рају”. У овом дијелу стиховане бајке писац на посебан начин расвјетљава исконску несрећу људи без дома. Јежевим ријечима којима истиче важност дома, немущтим језиком који разумију сва жива бића, писац даје недидактичку, али веома снажну поруку о значају и вриједности свог дома, своје слободе. За стварање јежевог лика писац налази мотиве у народу, фолклорној традицији. Увођењем ликова осталих шумских животиња, Ђопић постиже контраст, показујући колико разлика и специфичних карактерних црта крије шумски свијет. У односу шумских животиња, вука, медвједа и дивље свиње према јежу писац развија основни мотив бајке, сукоб добра и зла. Овдје је јежево „добро” супротстављено негативној нарави осталих животиња. Ријетке тренутке њихове хармоније и слоге писац проналази у интересовању за јежеву кућицу:

Сви јуре сложено ка циљу свом,
куд год прођу — прасак и лом.

- Како се завршава бајка? Које би биле поруке бајке?

Када угледају тамну рупу са простирком од лишћа као јежев дом, њиховом разочарању нема краја. Бујица погрдних ријечи је упућена јежу. Само лисица, са дуго сакупљаним искуством које јој говори шта значи дом, мудро ћути. Вук, медо, дивља свиња као казну за своје поступке добијају вјечита лутања, борбу за голи живот који је често у опасности. Насупрот њима, јеж чува свој скромни дом. Алегоријска снага симболичне пожртвованости је достигла врхунац у јежевом монологу, лирски занесеном:

Кућице драга
Слободо моја!
Палато дивна,
дрвеног свода,

колевко мека,
лиснатог пода,
увек ћу веран
остати теби,
низашто ја те
мењао не бих!
У теби живим
без брига,
страха
и бранит ћу те
до задњег даха!

Домаћи задатак

- Покушајте да бајку завршите другачије тако што ћете проширити њен крај.
- Нацртајте, ако то желите, детаљ из бајке који вам се допада.

У седмом разреду деветогодишње основне школе, у оквиру обавезних текстова (КАНОН), предвиђена је Ћопићева збирка приповиједака *Башића сљезове доје*. Анализа наведене приповијетке подразумијева:

- Доживљајно-сазнајну мотивацију;
- Стварање проблемске ситуације и дефинисање проблема;
- Израду плана за рјешавање и предвиђање могућих рјешења (постављање хипотеза);
- Декомпозицију проблема;
- Сакупљање одређених података у циљу самосталног рјешавања проблема;
- Анализу проблема у свјетлости датих података и критичко процјењивање вриједности рјешења;
- Прелажење на нову тематику из проблемског контекста.

С обзиром на то да су ученици благовремено добили задатак да прочитају збирку приповиједака *Башића сљезове доје*, у уводном дијелу часа наставник ће инсистирати на презентовању утисака и доживљаја након читања. Затим ће услиједити питања:

- Шта вас је у књизи посебно узбудило и подстакло на размишљање?
- Када чујете или прочитате наслов ове књиге, на шта помислите?
- Које се асоцијације јављају?
- О каквој је башти ријеч? Које су доје присутне у башти?

Припремајући се за наставно тумачење, ученици су упознати са ставом књижевне критике и чињеницом да је за ово дјело Ћопић добио Његошеву награду. Међутим, Ћопић је у разговору са Грозданом Олујић (1956) изјавио да је збирка *Бојовници и дјејунци* умјетнички његова најбоља збирка. Том приликом истакао је: „Не вјерујем да ћу икада више моћи да се вратим тој једноставности.” На основу прикупљених података, ученици формулишу проблемску ситуацију:

- Шта значи синтагма „умјетнички најбоља збирка”?
- Који су то умјетнички чиниоци дјела?
- Шта чини умјетничку вриједност дјела?

У циљу адекватније и потпуније анализе, потребно је рашчланити постављени проблем на мање (уже) проблеме. Неопходно је да наставник инсистира да ученици обухвате различите аспекте проблема и да исте запишу у свескама. По мишљењу ученика, неопходно је истражити:

- тему, идеју, мотиве;
- структурне елементе дјела; композицију;
- умјетничке поступке у обликовању кратке приче (нарација, опис, дијалог);
- језик и стил писца.

У циљу успјешнијег рјешавања постављеног проблема и потпроблема, ученици ће радити у групама од четири до шест ученика са различитим задацима. Уз неопходна подстицања и усмјеравања од стране наставника, ученици раде на следећим задацима.

Радни листић бр. 1

- Испитајте шта је инспирисало Ћопића да напише ову збрику приповиједака.
- Протумачите наслов књиге. О каквој башти је овдје ријеч? Наведите неколико метафоричних значења ријечи „башта”.
- Објасните функцију нарације у дјелу.
- У које вријеме и простор се могу смјестити приповијетке?

Радни листић бр. 2

- Након читања оба циклуса („Јутра плавог слеза” и „Дани црвеног слеза”) окарактеришите и „плави” и „црвени” циклус.
- Припремите се да усмено образложите значење циклуса „Јутра плавог слеза” и „Дани црвеног слеза”.

- Упоредите како су приказани ликови у првом, а како у другом циклусу?
- Утврдите на који начин писац скраћује радњу (сажима вријеме)? Наведите одломке из текста у прилог овој тврдњи.

Радни листић др. 3

- Размислите и забиљежите зашто је дјед Раде видио необичне и увијек другачије боје сљезовог цвијета?
- Утврдите како су обликовани ликови у овој причи.
- У чему се, заправо, састоји дједов сукоб са свијетом (рођаком Савом, учитељицом и властима)?
- Како бисте тај сукоб посматрали из угла дјетета, а како из угла одраслог човјека?

Радни листић др. 4

- Испитајте да ли је писац у приповиједању знао да се приклони језику својих ликова (да се у говору са њима мање или више идентификује)? Пронађите одговарајуће примјере.
- Пронађите дјелове текста у којима се открива Ћопићев лиризам.
- Како бисте могли оцијенити Ћопићево приповиједање? Своје мишљење поткријепите примјерима из текста.
- Пронађите хумористичка мјеста и утврдите изворе хумора.

Након самосталног рада на рјешавању проблема, приступа се саопштавању и критичком разматрању резултата до којих се дошло. Ученици усмено излажу рјешења потпроблема, објашњавају, гласно читају текст којим аргуменују одређене тезе и судове.

Ученици су кроз истраживачке радње дошли до закључка да Ћопићево дјело одликује тематски и временски локалитет. Све приповијетке везане су за крај из кога је поникао, за револуцију и њене посљедице. Ученици су открили значење које имају башта и боје сљеза (*башта* – омеђен простор, заустављен и статичан; *сљез* – боја је промјенљива, неухватљива; *вријеме* – укида границе, оквири, претаче се у друга времена и друга збивања). Дјело се одликује богатством мотива, разноврсношћу тематике. Ћопић је мајстор у приповиједању начином на који казује о људима и догађајима. Писац користи сљедеће умјетничке поступке: наратију, дијалоге, описе. Нарација је непосредна, жива и сликовита; има функцију повезивања догађаја и сцена. Претходи дијалошким и описним секвенцама. Збирка је лирски натопљена; језичке посебности као умјетничко изражајно средство спадају међу највредније особине Ћопићевих приповиједака. Ријечи,

искази, реченице, фразеологизми (идиоми), затим поређења, метафоре, симболи – вјешто су употријебљени, те укупност приповједачева казивања оставља снажан утисак узорне речитости.

Највеће умјетничке вриједности Ћопићевог дјела су изворност мотива, занимљивост њихове обраде, сажетост, једноставност и језгровитост казивања, смисао за детаљ, лиризам, ведар хумор, јасно издиференцирани ликови, свјеже доје локалног говора. Ученици саопштавају двије основне одлике дјела, и то: 1) писац се враћа дјетињству, свом првобитном извору инспирација и мотива и 2) кратка прича је адекватан вид пишевог испољавања.

Домаћи задатак

- Прочитајте још једном приповијетку из првог циклуса *Поход на мјесец* и запишите неколико предлога тема за писање школског задатка.
- С обзиром на то да су ученици упознати са ставом Бранка Ћопића о збирци *Бојовници и дјејунци*, у оквиру домаћег задатка, ученици који желе нека потраже у библиотеци наведену збирку, исту прочитају и сами компарирају са обрађеним дјелом *Башиће сљезове доје*.

Извори

Ћопић (1949): Бранко Ћопић, *Шумске дајке*, Београд: Ново покољење.

Ћопић (1970): Бранко Ћопић, *Башиће сљезове доје*, Београд: Српска књижевна задруга.

Литература

Гајић (2004): Olivera Gajić, *Problemska nastava književnosti u teoriji i praksi*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

Димитријевић (1977): Радмило Димитријевић, *Проблеми наставае књижевности и мајерњеј језика II*, Београд: Издавачки центар студената.

Илић (1998): Павле Илић, *Методика наставае, српски језик и књижевности у наставној теорији и пракси*, Нови Сад: Змај.

Николић (1992): Милија Николић, *Методика наставае српској језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Росандић (1988): Dragutin Rosandić, *Metodika književnog odgoja*, Zagreb: Školska knjiga.

Стевановић (1982): Марко Стевановић, *Методички приручник за наставу српскохрватској језика и књижевности*, Горњи Милановац: Дечје новине.

Veselin R. Bulatović

Elementary school "Aleksa Đilas Bećo"

Mojkovac

INTERPRETATION OF ĆOPIĆ'S *JEŽEVA KUĆICA* AND *BAŠTA SLJEZOVE BOJE* THROUGH CREATIVE PROBLEM-SOLVING

Summary: The interpretation of a literary work in teaching is a complex process that begins with teacher's and students' preparation for reading, and reaches its most productive moment with the analysis of the literary work in class. Motivation and reading are indispensable methodical actions in preparing students for the interpretation of a literary work. In addition to curiosity, students' inner motivation for reading is characterized by their need to study a literary text through creative problem-solving and research, their aspiration to achieve cognitive harmony between beliefs, opinions, observations, attitudes and behaviors and achieve satisfaction and enjoyment during readings.

Keywords: interpretation, methodical actions, internal motivation, problem-solving in teaching.